

Şəhla Nağıyeva
ADU

QLOBALLAŞMA DÖVRÜNDƏ TƏRCÜMƏNİN AKTUAL PROBLEMLƏRİ

Açar sözlər: tərcümə, qloballaşma, adekvatlıq, tətbiqi tərcüməşünaslıq

Keywords: translation, globalization, adequacy, application of translation

Ключевые слова: перевод, глобализация, адекватность, применение перевода

Müasir dünyada qloballaşma və cəmiyyətin dinamik inkişafı müxtəlif xalqların qarşılıqlı ünsiyyət və əməkdaşlıq ehtiyacını artırır. Bu hazırkı inkişaf mərhələsində mədəni və ədəbi əlaqələrin inkişaf etdirilməsini cəmiyyət qarşısında dayanan aktual məsələlərdən biri kimi gündəmə gətirir. Dil əlaqələrinin bir növü kimi qəbul olunan tərcümə [6, s.36-41] müxtəlif elm sahələrinin nailiyyətlərindən yararlanmaqla həyata keçirildiyindən müasir dövrdə insan amilini mərkəzi problem kimi təqdim edərək bu prosesə psixolinqvistik, pragmatik, koqnitiv, etnomədəni, sosioloji və hətta fəlsəfi baxımdan yanaşmanın zəruri olduğunu, yalnız bu halda adekvat və keyfiyyətli tərcüməyə nail olmağın mümkünlüyünü təsdiq edir. Bu istiqamətlərlə yanaşı, söz sənəti nümunələrində hər bir dil vahidinin bədii obrazın tərkib hissəsi kimi çıxış etdiyini nəzərə alsaq, tərcümə prosesində orijinala tərcümə mətninin dil xüsusiyyətlərinin diqqət mərkəzində saxlanılmasının da xüsusi əhəmiyyət kəsb etməsi faktı danılmazdır. Mədəniyyətlərarası ünsiyyət forması kimi kompleks yanaşma tələb edən tərcümədə əsərin daxili tamlığını şərtləndirən bədii obrazın ifadə üsulu – transformasiyası, kulturoloji amildən başlayaraq tərcümənin mətnə münasibətinə qədər olan bütün ünsürləri özündə birləşdirən mürəkkəb bir sistemdir.

Etnomədəni və psixolinqvistik xüsusiyyətlərlə səciyyələnən proses kimi tərcümə bir tərəfdən dil fəaliyyətini əks etdirirsə, digər tərəfdən müxtəlif milli mədəniyyətlərə mənsub insanlar arasında qarşılıqlı anlaşmanı təmin etməklə mədəniyyətlərarası ünsiyyətin məqsədlərinə xidmət edir. Etnomədəni xüsusiyyətlərin daşıyıcısı kimi dillərin bir-birindən fərqli incəliklərə malik olması tərcümə prosesində bu özünəməxsusluğu diqqət mərkəzində saxlamaq zərurətini ortaya qoyur. Bəzi tədqiqatçılar tərcümə prosesində dil və mədəniyyət amili ilə bağlı kəskin, birtərəfli fikirlər irəli sürürlər: "...əslində dillər yox, mədəniyyətlər tərcümə olunur" [7, s.112-113]. Bu prosesə linqvokulturoloji yanaşmada tərcümənin həm dil, həm də mədəniyyət səddinin aşılması ilə mümkünlüyü qeyd olunur [13, s.4; s.28].

Müasir tərcüməşünaslığın müxtəlif elmlərin nailiyyətlərindən bəhrələnməyi, tərcüməyə koqnitiv proses kimi, eləcə də sosial baxımdan yanaşma meyilləri, tərcümə etikası, tərcümə prosesində ekvivalentliklə deyil, adekvatlıqla bağlı amillərə, yeni tərcümənin ünvanlandığı kütlənin tələblərinin, ünsiyyət ortamının və mədəniyyətlərarası fərqlərin nəzərə alınması faktlarına üstünlük verilməsi tendensiyası müşahidə olunur.

Müstəqil elm sahəsi kimi formalaşan müasir tərcüməşünaslıq məsələyə fərqli yanaşma və baxış bucağının mövcudluğu ilə səciyyələnir. Tərcümənin xüsusi "nitq prosesi kimi" qəbul olunması ona linqvistik yanaşmanı, bədii tərcümə zamanı əsərin bədii xüsusiyyətləri, məcaz və obrazların diqqət mərkəzində saxlanılması, tərcümədə əsərin bədii dəyərinin qorunaraq oxucuya çatdırılması kimi problemlər isə tərcüməyə ədəbiyyatşünaslıq prizmasından baxışı, xüsusi metod və üsulların tətbiqini aktuallaşdırır. Bu yanaşmaların mövcudluğu tərcüməşünaslıqda linqvistik və ədəbiyyatşünaslıq nəzəriyyələrinin meydana gəlməsi ilə nəticələnmişdir.

Siseronun preskriptiv ümumiləşdirmələrindən orta əsrlərdə neoplatonçuların məntiqi nəzəriyyəsinə, XX əsrin funksionalizminə və dekonstruksiya konsepsiyasına – müasir tərcüməşünaslığa qədər çoxsaylı mərhələlərdən keçmişdir. Tərcüməyə müxtəlif baxış bucağından - poetik və estetik fəaliyyət kimi (R. Klepfer), kommunikasiya aktı kimi (U.Koller), mədəniyyətin ötürülməsi kimi (K.Rayss), analiz və sintezin psixoloji prosesi kimi (U.Uilss), eləcə də fəlsəfi və hermenevtik baxımdan (X.C.Qadamer) yanaşmalar mövcuddur.

Müasir dövrdə elmdə ümumi baxış bucağının dəyişməsi tədqiqatların istiqamətinə də təsirini göstərmiş, insan amilinin ön plana çıxması ilə tərcümədə digər yanaşma - adresata təsir, mətnin adresatın tələblərinə uyğunlaşdırılması kimi meyillər meydana çıxmışdır. Mətnin tərcümə variantı ilə əslinin eyniliyi və ya uyğunluğu ilə bağlı tələbdə də yeni çalar diqqəti cəlb edir: "Əsas və tərcümə olunmuş mətn ilk növbədə adresatda doğurduğu hissələr baxımından bərabər olmalıdır" [4, s.25]. Tərcümədə dilin imkanlarından istifadə etməklə mənbə dilin xüsusiyyətlərinin mümkün qədər qorunması ilə yanaşı, linqvoetnik xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla yeni mətnin adresat tərəfindən asan qəbul olunması məqsədilə ona uyğunlaşdırılması [5, s.23] məqbul üsul hesab olunur.

Müstəqil elm sahəsi kimi ötən əsrin birinci yarısında formalaşmış tərcüməşünaslıq sahəsində əsaslı irəliləyişlər və davamlı inkişaf müqayisəli dilçiliyin tərcümə problemlərinə diqqət yönəltməsi ilə bağlı olmuşdur. Tərcümənin bir sıra nəzəri problemlərinin həlli məhz dilçilik metodlarının tətbiqi ilə araşdırılır: dil strukturu, norma, uzus və tərcümə arasında münasibət, tərcümə modellərinin qurulması, tərcümə strategiyası, tərcümənin oxucuya təsir xüsusiyyətləri kimi məsələlər ya ənənəvi təsviri dilçilik, ya da strukturalizm, funksional dilçilik çərçivəsində tədqiq olunur. Tərcümə mətnlərinin orijinala müqayisəsi əsasında aparılan tədqiqat zamanı dil işarələrinin daxili xüsusiyyətləri və funksiyası, kodlaşdırma kimi məsələlərin mahiyyəti daha uğurla açılır. Dilçilik də öz növbəsində, tərcümə prosesi ilə bağlı bir çox məqamların aydınlaşmasında mühüm rolə malikdir. Tərcümədə bədii obrazın ifadə üsullarını müəyyən etmək üçün onun koqnitiv-semantik və linqvopsixoloji yöndən araşdırılması xüsusilə əhəmiyyətlidir. Bədii obrazın tədqiqi tərcüməşünaslığın başlıca probleminin – tərcümədə adekvatlıq məsələlərinin müəyyənləşdirilməsi üçün zəmin yaradır.

Sovet hakimiyyəti illərində Azərbaycanda tərcümə işinə münasibət bir qədər fərqli olmuşdur. Tərcümə üçün ədəbiyyat seçimində müəyyən ideoloji məhdudiyyətlər qoyulmuş, tərcüməçi kadrların hazırlanmasına xüsusi diqqət yetirilməmişdir. Ona görə də uzun illər ingilis dilindən tərcümələr əsasən rus dili vasitəsilə

edilmişdir. Yalnız ötən əsrin 70-80-ci illərində bilavasitə orijinaldan tərcümə işinə diqqət artırılmış, bu sahədə müəyyən irəliləyiş əldə olunmuşdur.

Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra isə bütün tərcümələr demək olar ki, bilavasitə ingilis dilindən edilmişdir. Bu illər ərzində ingilis dilindən Azərbaycan və Azərbaycan dilindən ingilis dilinə tərcümə sahəsində ixtisaslaşmış peşəkar tərcüməçilər nəslə yetişmişdir.

Müəyyən tarixi olan Azərbaycan və ingilis ədəbiyyatı nümunələrinin qarşılıqlı tərcümə təcrübəsi zəngin ənənələrə və artıq formalaşmış prinsiplərə, metodlara malik olsa da, bu sahədə təcrübə artdıqca yeni tərcümə modellərinin və fərqli istiqamətlərin meydana gəlməsi müşahidə olunur, istər bədii nümunələrin tərcüməsində, istərsə də ümumiyyətlə tərcümə ilə bağlı həm kəmiyyət, həm də keyfiyyət baxımından daha sıx əlaqələri əks etdirən yeni mərhələnin əsası qoyulur. Bu mərhələdə diqqəti cəlb edən müsbət tendensiyalardan müstəqil tərcümə təcrübəsinin geniş yayılmasını, vasitəçi dildən deyil, birbaşa orijinaldan tərcümə hallarının üstünlük təşkil etməsini, tərcümə prosesində meydana çıxan sual və problemlərin həlli yollarının araşdırılması fonunda bədii tərcümənin bir sıra nəzəri və praktik məsələlərinin əsaslı şəkildə tədqiqatə cəlb olunmasını müşahidə etmək mümkündür. Dillərarası ünsiyyət forması olan tərcümə bir dildəki mətnin digər dildə çatdırılması prosesini nəzərdə tutduğundan linqvistik amillərin diqqət mərkəzində saxlanılması vacib şərtlərdəndir. Geniş mənada, bədii tərcümə - bədii yaradıcılıq nümunəsinin bir sistemdən digər sistemə "köçürülməsi"dir. Bədii yaradıcılığın bəhrəsi olan bədii tərcümə incəsənət nümunəsi kimi hərfi çevirməni, sətiri mənanın çatdırılmasını deyil, bədii dəqiqliyi - adekvatlığı məqsədəuyğun üsul hesab edir.

Estetik və ümummədəni dəyər olan tərcümə xüsusi yaradıcılıq növü kimi tərcüməçidən geniş dünyagörüşü, istedad, incə ruh tələb edir. Bədii tərcümədə milli kolorit göstəricilərinin, milli təfəkkürün, milli dəyərlərin, xalqın etnik-psixoloji xüsusiyyətlərinin, milli özünəməxsusluğun qorunub saxlanılması və adekvat şəkildə çatdırılması tərcümənin mühüm göstəricilərindən və müasir tərcüməşünaslığın başlıca problemlərindəndir.

Dil və mədəniyyətin qarşılıqlı münasibəti məsələsi çoxsaxəli və ziddiyyətli tərəflərinin mövcudluğu ilə diqqəti cəlb edir. Dil kimi mədəniyyət də xalqın formalaşması və mövcudluğu üçün vacib şərtlərdəndir. Bu məsələ bir tərəfdən dil və təfəkkür, digər tərəfdən isə sosiolingvistikla ilə bağlı sahələri əhatə etməklə tərcüməşünaslığın bir sıra aktual problemlərini həll etmək üçün meydan açmış olur. Xalqın etnomədəni irsi dildə öz əksini tapdığından tərcüməçi mədəniyyətlərarası əlaqə yaratmaq funksiyasını yerinə yetirmək üçün dil bilgisindən və xüsusi peşəkarlıqdan əlavə, hər iki dildə mədəniyyətlə bağlı tezaurusun elementlərinə - tarixi, məişət, folklor, ictimai-siyasi, dini-əxlaqi və təbii coğrafi məlumatla bələd olmalıdır. Mədəniyyətlərarası ünsiyyətdə, həmçinin tərcümə prosesində nəzərə alınması vacib olan məsələlərdən biri də sosial-mədəni konnotasiyalardır.

Hər bir mədəniyyətdə dildə də əksini tapan xüsusi "kod" mövcuddur. Bu "kod" xalqın bütün mədəni varlığında, dünyaya baxışında, özünü ifadə etmə formalarında öz əksini tapır. Tərcüməçinin xüsusi ehtiyat və həssaslıqla yanaşmalı olduğu məsələlərdən biri bu "kod"u mənimsəmək və digər mədəniyyətin daşıyıcı-

larına ötürməkdir. "Öz ilkin dil cildini atıb yeni linqvistik görünüş qazanmaqla mədəniyyət başqası üçün anlaşılın olur" [8, s.38].

Bu gün tərcüməyə mədəniyyətlərin kəsişməsi kimi yanaşan tərcüməşünaslıq kulturoloji paradıqmaya kökləndikdə tərcümənin qarşısında mədəniyyətlərarası səddin aradan qaldırılması məqsədilə strategiyanın hazırlanması vəzifəsi dayanır.

Hər bir mətn hər hansı bir düşüncə tərzinin əksi olmaqla özündə milli kimliyin elementlərini daşıyır. Müəyyən bir nöqtədə tərcüməçi "tərcümə olunmayan" vahidlərlə qarşılaşır. Bu vahidlər mədəniyyətin elə layını əks etdirir ki, onların cəmi milli mentalitetin, milli kimliyin göstəricisini təşkil edir. T.Snitko dünyanın dərk olunmasına cəhdə təfəkkürlə abstraktlaşdırmaya nail olmanın ən yüksək həddi adlandırdığı bu anlayışları "mədəniyyətin son həddini ifadə edən anlayışlar" kimi təqdim edir [10, s.3]. Bu anlayışların hər bir mədəniyyətin təməlini təşkil etdiyini yazan müəllif onların əsasən fəlsəfi düşüncə ilə bağlı olduğunu qeyd edir [10, s.14]. Müqayisəli metodla həyata keçirilən araşdırmalar, tərcümə nəzəriyyəsi, xüsusilə də çətin tərcümə olunan vahidlərin tərcümə modelinin müəyyən olunması kimi tətbiqi problemin həllində bu anlayışların tədqiqi maraqlı nəticələr verə bilər.

Tərcümə nəzəriyyəsinin başlıca müddəalarına görə, tərcümə mənbə dildə olan məndəki informasiyanın tərcümə olunan dildə çatdırılmasıdır [3, s.160]. Tərcümə, tərcüməşünaslıq və tərcümə nəzəriyyəsi ətrafında Azərbaycan şair və yazıçıların apardıqları elmi müzakirələr və mübahisələr, "Sizin üçün tərcümə nədir?" sualına verdikləri cavablar da çox maraqlıdır: "Mənim üçün tərcümə kəşfdir. Yeni hissələrin, tanımadığım koloritin, estetik özünüfəadələrin... kəşfi". [1, s.16]. Deməli tərcüməçilik individual peşədir. Məhz bu səbəbdən də çox vaxt kollektiv bədii tərcümə əsərlərinin çox vaxt keyfiyyət göstəricisi o qədər də yüksək olmur. Düzdür bunu bütün tərcümə əsərlərinə aid etmək düzgün deyil. Amma bu bir faktdır ki, orijinal mətn və tərcümə mətni, müəllif və tərcüməçi münasibətləri yalnız bir müstəvi üzərindəyənkən əldə edilən nəticələr daha qənaətbəxş olur" [2, s.25]. Bədii tərcümənin özünəməxsus xüsusiyyətlərindən biri ondan ibarətdir ki, tərcümə zamanı hər bir dildə etnomədəni və psixoloji amillərin əksi nəzərə alınmalı, həm orijinalın, həm də tərcümə dilinin incəlikləri diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır. Bədii üsluba aid mətnlərdə hər bir söz, leksik-üslubi vasitə daxili mənə yükünə malik olmaqla yanaşı, vahid sistemin tərkibinə daxil olan elementi təşkil etməklə ümumi bədii obrazın meydana çıxmasına xidmət edir. Tərcüməçi bu xüsusiyyətləri nəzərə alaraq, bədii obrazın orijinal məndə doğurduğu emosional və intellektual təsiri saxlamağa, onun tərcümə dilində ifadə üsullarını tapmağa çalışmalıdır. Üslubi vasitələrin verilmə üsullarından biri bədii üslubda geniş əksini tapan və hər bir xalqın mədəni dünyagörüşü ilə bağlı olan konnotasiyalardır. Orijinalın oxucusunun yaşadığı hissələrin tərcümə mətninin oxucusu tərəfindən yaşanmasını başlıca məqsəd kimi qəbul edən tərcüməçi [9, s.98] bədii obrazın ifadəsi üçün müəllif tərəfindən istifadə olunan milli realilərin, mədəni adət və ənənələrin ifadəçisi olan leksik-üslubi vasitələrin düzgün çatdırılmasına çalışmalıdır. Müxtəlif dillərdə müəyyən söz və ifadələrin fərqli mənə çalarına malik olduğunu nəzərə alsaq, bəzən orijinaldakı obrazın olduğu kimi saxlanılması tərcümə dilinin daşıyıcıları üçün anlaşılmaz, hətta gülüş doğuran məqamla müşayiət oluna bilər.

Bədii tərcümənin müqayisəli təhlili zamanı orijinaldakı milli özünəməxsusluğun saxlanması da xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Orijinalın milli özünəməxsusluğu poetik forma, milli kolorit, realilər və s. kimi elementlərlə yanaşı, özünü həm də əks olunan mənə çalarında göstərir. Bütün bunlar milli təfəkkür və düşüncə tərzinin bədii tərcümədə əks olunmasının əhəmiyyətini qabartmaqla yanaşı, tərcümə prosesində koqnitiv yanaşmanın mühüm rola malik olmasını təsdiq edən göstəricilərdəndir.

XX əsrin ortalarında müxtəlif elmlərin, eləcə də psixoloji istiqamətdə aparılan tədqiqatların nailiyyətlərindən istifadə olunması linqvistik araşdırmalara da təsirini göstərdi. Müxtəlif mədəniyyətlərin daşıyıcısı olan insanların dil və təfəkkür xüsusiyyətlərinin, ətraf ələmin dərk ilə bağlı özünəməxsus cəhətlərinin eksperimental üsulla araşdırılması bu sahədə maraqlı faktların aşkarlanmasına, bir sıra mübahisəli məsələlərin aydınlaşmasına səbəb olmuşdur. Fərqli linqvokulturoloji topluma məxsus insanların ünsiyyəti ilə bağlı koqnitiv proseslərin öyrənilməsi tərcümə prosesinin koqnitiv istiqamətlərinin müəyyən olunması üçün də şərait yaratmışdır. Koqnitiv dilçiliyin inkişafı müxtəlif sahələrdə, eləcə də tərcüməşünaslıqda fərqli yanaşmanın və yeni istiqamətin formalaşmasına, tərcümə prosesinin təsvirini verən modellərdən birinin – tərcümənin koqnitiv modelinin meydana gəlməsinə səbəb olmuşdur. V.Svilling və başqa tərcümə nəzəriyyəçiləri tədqiqatlarında bu məsələni geniş şəkildə işıqlandırmışlar. Ənənəvi modellərə görə, bütün mərhələlərdə tərcümə prosesinin əsasında bəzən intuitiv səciyyə daşıyan evristik əməliyyatlar dayansa da, tərcümədə invariantın seçimi müxtəlif koqnitiv proseslər vasitəsilə həyata keçirilir. Tərcüməçinin intuisiyası peşəkar biliyə, bacarıq və təcrübəyə əsaslanır. Tərcümə prosesi ciddi məntiqi, alqoritmik əməliyyatlardan və intuitiv-evristik fəaliyyətdən ibarətdir. V.Svillingin sözləri ilə desək, tərcümə prosesində təsadüf olunan qəfil “tapıntılar”, təxminlər, assosiasiyalar tərcüməçinin koqnitiv təcrübəsi ilə bağlı tezaurusa əsaslanır [11, s. 23].

XXI əsrdə tərcüməşünaslığın yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoyması bir fəaliyyət növü olaraq tərcümə işinə ənənəvi linqvistik yanaşmadan kommunikativ-praqmatik və koqnitiv yanaşmaya qədər müxtəlif paradigmalardan yanaşılmanın nəticəsi idi. Tərcüməçinin təfsirçi kimi fəaliyyəti, tərcümədə yaradıcılıq, tərcüməçinin koqnitiv strategiyası, onun şüurunda koqnitiv mexanizmin fəaliyyəti kimi məsələlər son zamanlar tədqiqatçıların diqqət mərkəzindədir. Elmin inkişafının müasir dövründə dilə əqli və psixi aspektlərdən yanaşan koqnitiv baxış əldə olunması, saxlanması və emalı da daxil olmaqla bilikləri bütün mərhələlərdə nəzərdən keçirir. Tərcümə nəzəriyyəsi də, təbii ki, bu istiqamətdən kənarda qala bilməzdi. Tərcümə prosesində tərcüməçi təfsirçi kimi çıxış etdiyindən tərcüməçinin təfəkküründə apardığı dil vahidlərinin seçimi, tərcümə mətninin meydana gəlməsində onlardan istifadə kimi əməliyyatlar koqnitivistika üçün də maraqlıdır.

Müasir tədqiqatlarda antroposentrik istiqamətə üstünlük verildiyindən dillərin funksionallığında ümumi koqnitiv xüsusiyyətlər də diqqət mərkəzində saxlanılır. Tərcümə prosesində bədii obrazın verilməsi də birbaşa koqnitiv proseslərlə və müəlliflə tərcüməçinin dünyagörüşü ilə bağlı olan məsələlərdəndir.

XX əsrin sonları dil və insanın qarşılıqlı əlaqədə öyrənilməsi [12, s.113-125], eləcə də dil və təfəkkürün qarşılıqlı tədqiqi dövrü kimi səciyyələne bilər.

Bunun ardınca geniş vüsət alan antropoloji yanaşmaya görə, insan amili ödə çıxarılır, dil isə onun mühüm əlaməti kimi, varlığını şərtləndirən amil kimi təqdim olunur. İnsan təfəkkürü dilsiz təsəvvür belə oluna bilməz. Dilin təfəkkürlə bağlılığı məsələlərinin diqqət mərkəzində saxlanması koqnitiv dilçilik və linqvokulturologiya kimi istiqamətlərin inkişafına səbəb olmuşdur. Bu istiqamətləri özündə birləşdirən - həm koqnitiv, həm də mədəni hadisə olan tərcümənin antroposentrik baxımdan araşdırılması ona fərqli prizmadan yanaşmaq imkanı verir. Müasir dövrdə müxtəlif istiqamətli tədqiqatların mərkəzində müəyyən mədəniyyətin nümayəndəsi və dil daşıyıcısı olan insan dayanmaqla araşdırmalar zamanı sistem-struktur paradigmalardan antroposentrik paradigmaya keçid müşahidə olunur. Dilə sistem-struktur yanaşma yalnız dil sistemini və onun quruluşunu öyrəndisə, antroposentrik paradigma onun yaradıcısı və daşıyıcısından kənarda dilin anlaşılma bilməyəcəyinin dərk olunması nəticəsində ödə çıxmışdır. Bədii ədəbiyyatın başlıca ideyasının insanla bağlı olduğunu, digər incəliklərlə yanaşı, dil xüsusiyyətlərinin düzgün çatdırılmasının bədii tərcümənin keyfiyyətini müəyyən edən amillərdən olduğunu nəzərə alsaq, tərcümə prosesində antroposentrik yanaşmanın əhəmiyyətini dərk etmək çətin olmaz.

XX əsrin ikinci yarısında elm və texnikanın inkişafı ilə əlaqədar olaraq tarixən mövcud olan klassik tətbiqi dilçilik sahələrinin məntiqi davamı kimi yeni elmi istiqamətlər meydana çıxdı. Bu istiqamətlərdən biri də tətbiqi tərcüməşünaslıqdır.

Bir elm sahəsi olaraq nəzəri və deskriptiv istiqamətlərə malik olan ümumi tərcüməşünaslıqla yanaşı, müasir dövrdə yeni və böyük tətbiqi əhəmiyyəti olan digər sahə - tətbiqi tərcüməşünaslıq da inkişaf etməkdədir. Tərcüməçi mütəxəssislərin hazırlanmasının aktual problemlərini də araşdıran tətbiqi tərcüməşünaslığın əhatə dairəsinə daxil olan sahələrdən korpus dilçiliyinin bir istiqaməti olan korpus tərcüməsini də göstərmək olar. Tərcümə ilə bağlı korpus texnologiyalarının inkişafı məşin tərcüməsinin və mətnin avtomatik emalı mexanizminin işlənilməsi ilə əlaqədardır.

Korpus tərcüməsi qarşısında qoyulan tələblər ənənəvi tərcümənin problemlərindən fərqlənir. Ənənəvi olaraq, praktik tərcümədə ikidilli lüğətlər başlıca köməkçi vasitə hesab olunurdusa, korpus tərcüməsi xüsusi transformasiya və qaydalarla həyata keçirilir. Təəssüf ki, bədii mətnlərin bu üsulla tərcüməsi zamanı istənilən nəticənin əldə olunması mümkün olmadığından bu sahədə onun tətbiqi məqsəduyğun deyil.

Tətbiqi tərcüməşünaslıq tərcümə didaktikası, tərcümə leksikoqrafiyası, tərcümə siyasəti və tərcümə tənqidi kimi sahələri əhatə edir. Tərcümə didaktikası tərcümə üzrə mütəxəssislərin hazırlanması metodologiyasını əks etdirməklə yanaşı, tərcümənin proses olaraq didaktik məsələlərini də diqqət mərkəzində saxlayır. Pedaqogikanın əsas bölmələrindən olan didaktikanın "... təlim prosesinin səmərəli şəkildə həyata keçirilməsi üçün normativ tələblər işləyib hazırladığını" [12] nəzərə alsaq, tərcümə prosesinin modelləşdirilməsi, strategiyanın müəyyənləşdirilməsi və tərcümə norması ilə bağlı məsələlər tətbiqi tərcüməşünaslığın tədqiqat dairəsinə aid edilə bilər.

XXI əsrdə tərcüməşünaslıqda bir çox yeni istiqamətlər kimi, tərcümənin etik problemlərinin araşdırılmasına da xüsusi diqqət yetirilir. Etik tərcümə normasının

işlənib hazırlanması, tərcüməçinin əməl etməli olduğu etik qaydalardan ibarət sistemin tərtib olunması, ümumiyyətlə, tərcümə etikasının tətbiqi tərcüməşünaslığın bir sahəsi kimi inkişafı həllini gözləyən məsələlərdəndir.

Bədii tərcümədə adekvatlığın qorunması keyfiyyətli tərcümənin başlıca göstəricilərindən olsa da, məhz obrazlar sisteminin çatdırılma üsul və vasitələrinin düzgün seçimi tərcümə prosesində meydana çıxan bir sıra problemlərin həlli və istənilən nəticənin – mümkün qədər adekvat tərcümənin əldə olunmasına şərait yaradır. Mədəniyyətlərarası “körpü” rolunu oynayan tərcümənin uğurlu alınması, əsərin “təmsil etdiyi” xalqın tərcümədə düzgün təqdim edilməsi praktik tərcümə zamanı meydana çıxan bəzi məsələlərin nəzəri əsaslarının araşdırılması, tərcümə prosesinə xüsusi yaradıcılıq növü kimi yanaşaraq, özünəməxsus metod və tədqiqat üsulları olan müstəqil və multidisiplinar sahə kimi tərcüməşünaslığın inkişaf etdirilməsi sayəsində mümkün ola bilər. Bədii tərcümə sahəsində aparılan nəzəri araşdırmalar və praktik tərcümə istiqamətində əldə olunan nailiyyətlər xüsusi sosial əhəmiyyət daşıyan bu sahənin ənənəvi təcrübədən fərqli və daha dinamik inkişaf mərhələsinə qədəm qoyduğunu söyləməyə əsas verir.

Ədəbiyyat

- 1.Əfəndiyev Elçin. “Xalq yazıçısı Elçin “Xəzər”in suallarına cavab verir. “Xəzər” jurnalı”, 2004, №3, s.26
- 2.Əliyev R.R. “Tərcümənin nəzəri və praktik prinsipləri”. Azərbaycan tərcümə ensiklopediyası. Bakı: Azərbaycan Dillər Universiteti, 2018, 584 s, s.25
- 3.Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка. 2-е изд. – Москва, Просвещение, 1981.
- 4.Латышев Л. К. Технология перевода. М: НВИ-ТЕЗАУРУС, 2001.
- 5.Латышев Л.К., Семенов А.Л. Перевод: теория, практика и методика преподавания. М., Академия, 2003
- 6.Мунэн, Ж. Теоретические проблемы перевода. Перевод как языковой контакт // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. М: Международные отношения, 1978. с. 36-42.
- 7.Комиссаров В.Н. Лингвистика перевода. - М.: Международные отношения, 1980.
- 8.Малахова И.А. Цель перевода / И. А. Малахова, Е. П. Орлова // Социокультурные проблемы перевода : сб. науч. тр. Вып. 8. Воронеж : Изд-во ВГУ, 2008, с. 35-38.
- 9.Макарова Л.С. Коммуникативно-прагматические аспекты художественного перевода: Дис. ...канд. филол. наук. М., 2006, 256 с.
- 10.Снитко Т.Н. Предельные понятия в Западной и Восточной лингвокультурах : монография. Пятигорск : Пятиг. гос. лингвист. ун-т, 1999
- 11.Цвиллинг М.Я. Когнитивные модели и перевод: (к постановке проблемы) // Перевод как когнитивная деятельность. М., Московский гос. лингвистический университет, 2003. 132с.
- 12.<https://az.wikipedia.org/wiki/Didaktika>
- 13.Nord Ch. Text Analysis in Translation: Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis I Translated from the German by Ch.Nord and P.Sparrow. -Amsterdam: Rodopi. 1991.

Summary

The Actual Problems of Translation at the Age of Globalization

The article deals with the actual problems and ways of development of translation studies at the age of globalization. Focusing on issues of connection between thinking and language has led to the new way of development like cognitive linguistics and linguoculturology. Research of translation which is both-cognitive and cultural event from the point of anthropocentric view combining all these directions in itself gives us the chance to investigate it from the different angles. The theoretical researches on literary translation and the achievements gained in practical translation give us reason to be sure about this field of special social importance to be stepping in the most dynamic development stage.

Резюме

Актуальные проблемы перевода в период глобализации

Статья посвящена актуальным проблемам, стоящим перед современным переводоведением в период глобализации в XXI веке. Связь языка с мышлением, находящаяся в центре внимания, стала причиной развития таких направлений как когнитивное языкознание и лингвокультурология. Это объединяет в себе, как когнитивное, так и культурное событие, с точки зрения антропоцентричного исследования, создаёт возможность взглянуть на всё с другого ракурса. Всё это даёт основание утверждать, что теоретические исследования, проводимые в области художественного перевода, а также успехи, достигнутые в области практического перевода, имеют особое социальное значение, в отличие от традиционного опыта, вступают на новый этап динамичного развития.